

TM	Г. XXXVII	Бр. 1	Стр. 459-478	Ниш	јануар - март	2013.
----	-----------	-------	--------------	-----	---------------	-------

UDK 338.48 : 502.131.1 (497.11 Stara Planina)

Originalan naučni rad

Priljeno: 25.02.2012.

Revidirana verzija: 10.07.2012.

Odobreno za štampu: 21.03.2013.

Vukašin Šušić

Dejan Ž. Đorđević

Univerzitet u Nišu

Ekonomski fakultet

Niš

TURISTIČKI CENTAR NA STAROJ PLANINI – EKOLOŠKI ILI EKONOMSKI NEUSPEH?

Apstrakt

Planiranje privrednog razvoja, a posebno turizma, danas je potrebno uskladiti sa načelima održivog razvoja. Savremeni koncept održivog razvoja turizma ne uključuje samo ekološku, već i sociokulturnu i ekonomsku održivost. Koncept održivosti podrazumeva utvrđivanje graničnih vrednosti razvoja turizma, odnosno definisanje kapaciteta nosivosti turističke destinacije. U tesnoj vezi sa održivim razvojem je i kapacitet nosivosti turističke destinacije koji podrazumeva njenu sposobnost da razvija turizam, a da se pri tome ne naruši okružujuća sredina – prirodna, izgrađena i sociokulturna. Cilj rada je utvrđivanje saglasnosti dosadašnjih planova i strategija razvoja turizma u Parku prirode Stara planina sa konceptom održivosti i konceptom nosećeg kapaciteta turističke destinacije. Imajući u vidu da je najintenzivnija izgradnja turističke infra i suprastrukture predviđena u I i II zoni zaštite, namera nam je da ukažemo na negativne uticaje turizma na okružujuću sredinu i, uopšte, na ekonomsku održivost predviđenih pravaca razvoja turizma u Parku prirode.

Ključne reči: održivi razvoj, kapacitet nosivosti, zaštićena područja, Stara planina

TOURIST RESORT ON STARA PLANINA MOUNTAIN – ECOLOGICAL OR ECONOMIC FAILURE?

Abstract

Planning of economic development, especially tourism, nowadays needs to be harmonized with the principles of sustainable development. The modern concept of sustainable tourism development includes not only ecological but also socio-cultural and economic sustainability. The concept of sustainability involves determining the limits of tourism development and defining the carrying capacity of tourist destinations. Closely related to sustainable development is the carrying capacity of tourist destinations, which implies its ability to develop tourism without violating the surrounding environment, whether natural, built, or socio-cultural. The aim of this paper is to determine the level of compliance of the previous and current plans and tourist development strategies in the Nature Park "Stara Planina" with the concept of sustainability and the concept of tourism carrying capacity.

Key words: Sustainable Development, Carrying Capacity, Protected Areas, Stara Planina Mountain

UVOD

Turistička delatnost podrazumeva racionalno korišćenje svih raspoloživih antropogenih i prirodnih resursa. Ta racionalnost uključuje aktivnu zaštitu okružujuće sredine, odnosno ekonomskog razvoja koji omogućava zadovoljavanje potreba turista, unapređenje života lokalne zajednice i očuvanje kvaliteta životne sredine. Zato konceptu održivog razvoja treba da bude osnova upravljanja turističkom delatnošću, što će omogućiti ostvarivanje različitih ekonomskih i neekonomskih ciljeva, uz istovremeno očuvanje ekološke ravnoteže i biološke raznovrsnosti, kulturnih vrednosti i socijalnog integriteta. Zapravo skladan održivi razvoj podrazumeva poštovanje nekoliko ključnih principa: međugeneracijsku jednakost, generacijsku jednakost (socijalnu pravdu i smanjenje siromaštva), ekonomski razvoj uz očuvanje okružujuće sredine, racionalno korišćenje raspoloživih resursa i učešće javnosti u donošenju odluka o ekonomskom razvoju (Mcherker, 2003, stp. 2).

Sa aspekta turizma osnovni principi održivog razvoja su veoma prihvatljivi, jer je turizam jedina delatnost koja, čuvajući okružujuću sredinu, čuva svoju materijalnu supstancu bez koje nema sopstvenog razvoja. Naime, turističke potrebe se zadovoljavaju u netaknutom i nezagađenom prirodnom ambijentu i očuvanom kulturno-istorijskom nasleđu.

„Određeni problem u operacionalizaciji ovih principa u turizmu, stvara nužna infrastruktura, bez koje i najbolji ili najatraktivniji ili najočuvaniji lokaliteti ne mogu turistički opstati” (Vukanić, 2010, str. 4).

Očigledno, bez infra i suprastrukture, a to znači često i drastične intervencije u prirodnoj sredini, turizam se ne može razvijati, odnosno postojati.

Koncepcija održivog razvoja često se poistovećuje sa zaštitom prirodne sredine i načelom ekološke održivosti. Ekološka održivost garantuje kompatibilnost razvoja sa očuvanjem i održanjem osnovnih ekoloških procesa, biološke raznolikosti i bioloških resursa. Radi očuvanja prirodne sredine najznačajniji cilj turističke politike je

„osiguranje optimalnog zadovoljenja mnogobrojnih turističkih potreba svih ljudi unutar sposobnih organizacija i u nenarušenoj prirodnoj sredini, vodeći pri tome računa o interesima stanovništva i turističkih područja” (Krippendorf, 1986, str. 106).

Ekološka održivost uključuje izgradnju saobraćajnica i intenzitet saobraćaja saglasan fizičkom kapacitetu sredine, snabdevanje vodom, električnom energijom, odvođenje komunalnih voda, odlaganje čvrstog otpada itd.

Socio-kulturna održivost se manifestuje u kompatibilnosti razvoja sa očuvanjem kulture i sistema vrednosti ljudi na koje taj razvoj utiče i trajno održanje identiteta lokalne zajednice. U slučaju turizma, sociokulturna održivost podrazumeva sposobnost zajednice da prihvati nove inpute-turiste na kraći ili duži period i da uprkos tome nastavi da funkcioniše bez društvene disharmonije. Negativni uticaji turizma na socijalnu sliku određene zajednice manifestuju se u stvaranju do tada nepostojećih razlika među grupama ljudi ili do produblivanja već postojećih razlika. Socio-kulturna održivost uključuje i druge društvene i demografske probleme, kao što su raspoloživa radna snaga ili obučeno osoblje. I upravo, jedan od osnovnih zadataka koncepta održivog razvoja je poštovanje socio-kulturne autentičnosti zajednice domaćina, očuvanje savremenog kulturnog nasleđa i tradicionalnih vrednosti, kao i stvaranje tolerancije i razumevanja između kultura (www.cenort.org). Takođe, održivi turizam treba da obezbedi visok nivo zadovoljstva turista i osigura turistima sadržajno iskustvo.

Ekonomska održivost treba da omogući efikasni ekonomski razvoj i takvo upravljenje resursima koje će moći da koriste i buduće generacije. Cilj održivog razvoja je da obezbedi ekonomsko blagostanje sadašnjim i budućim generacijama.

Održivi turizam stavlja naglasak na ravnotežu između environmentalnih, društvenih i ekonomskih aspekata turizma i potrebe očuvanja održivosti u svim segmentima turizma. Prema WTO, principi održivog razvoja turizma primenljivi su u svim vrstama turizma, uključujući masovni turizam i specifične segmente turizma, kao i u svim tipovima

turističkih destinacija. Dakle, održivi turizam ne treba posmatrati kao jedan od posebnih (selektivnih) oblika turizma, već svaki oblik turizma koji doprinosi zaštiti životne sredine, socijalnom i ekonomskom integritetu i unapređivanju prirodnih, stvorenih i kulturnih vrednosti na trajnoj osnovi (www.ekoplen.gov.rs). Konceptija održivog turizma treba da bude osnova za budući razvoj svih oblika turizma, čije je planiranje potrebno uz uvažavanje osnovnih načela održivosti.

Prema tome, održivi razvoj turizma treba da obezbedi pravo na turizam i slobodu turističkih kretanja, zadovoljavanje ekonomskih, društvenih i estetskih potreba, uz održavanje karakteristika prirodnog i društvenog okruženja i kulturno-istorijskog nasleđa. Osnovni cilj politike održivog razvoja je turizam koji će generisati dovoljno sredstava (zagađivač plaća troškove zaštite zagađivanja) za očuvanje i unapređenje životne sredine, a ne masovni turizam po svaku cenu, koji je imao pogubne posledice na životnu sredinu (Štetić, 2007, str. 86–87).

Optimizacija korišćenja komponenti životne sredine podrazumeva utvrđivanje nosećeg kapaciteta (carring capacity) turističke destinacije, odnosno zoniranje turističkih prostora prema kvantitetu i kvalitetu pojedinih komponenti životne sredine (Dulčić, 2001, str. 330). Drugim rečima – potrebno je utvrditi optimalan broj turista koji bitnije ne utiče na okružujuću sredinu određene turističke destinacije. Zapravo, noseći kapacitet podrazumeva maksimalan broj ljudi koji istovremeno koristi prostor u određenoj destinaciji a da pri tome ne narušava fizičko okruženje i ne umanjuje kvalitet turističkog doživljaja (Wall & Mathieson, 2006, str. 34). Prema Svetskoj turističkoj organizaciji (PAP/PARC, 1997), pod nosećim kapacitetom podrazumeva se „maksimalan broj turista koji istovremeno posećuju neku turističku destinaciju koji ne dovodi do bitnijeg poremećaja životne sredine i bitnijeg smanjenja kvaliteta zadovoljstva turista“.

Za utvrđivanje nosećeg kapaciteta uzimaju se tri osnovne komponente ili dimenzije: fizičko-ekološka, socio-demografska i političko-ekonomska. U zavisnosti od karakteristika prostora, međusobnog odnosa turizma i okružujuće sredine, kao i od prisutnih oblika turizma, uticaj pojedinih komponenti je različit (European Commission, 2001, str. 6–7).

Fizičko-ekološki set obuhvata sve fiksne i fleksibilne komponente prirodnog i kulturnog okruženja, kao i infrastrukturu. Fiksne komponente odnose se na kapacitet prirodnih sistema, a fleksibilne na infrastrukturne objekte (voda, kanalizacija, prevoz, struja i dr.). Nivo kapaciteta za fizičko-ekološke komponente najbolje se očituje preko: prihvatljivog nivoa zagušenja i koncentracije u najznačajnijim prostornim celinama, maksimalno prihvatljivog gubitka prirodnih resursa, prihvatljivog nivoa zagađenosti vazduha, vode ili buke, intenziteta korišćenja saobraćajne infrastrukture, korišćenja i zagušenja komunalnih objekata i drugih društvenih pogodnosti koji se tiču zdravlja, bezbednosti, komunalnih

usluga i dr. Socio-demografska komponenta nosećeg kapaciteta podrazumeva utvrđivanje broja turista i tipova turističke aktivnosti koji ne ugrožavaju identitet lokalne zajednice, njihovu kulturu i njihovo pravo na korišćenje usluga i drugih pogodnosti. Takođe, socijalni noseći kapacitet uključuje nivo turizma (broj posetilaca, kompatibilnost tipova aktivnosti) u određenoj destinaciji, bez neprihvatljivog pada kvaliteta iskustva posetioca. Političko-ekonomski set odnosi se na uticaj turizma na lokalnu privredu, nivo specijalizacije, zatim na prihode u turizmu i pitanje njihove distribucije na lokalnom nivou, nivo zaposlenosti i sl. (Europen comision, 2001, stp. 13–15). Sve češće se kao poseban izdvaja i psihološki noseći kapacitet destinacije. Prilikom utvrđivanja stvarnog nosećeg kapaciteta mora se uvažavati svaki pojedinačni kapacitet, posebno njihove utvrđene granične vrednosti.

Granične vrednosti nosećeg kapaciteta posebno su značajane za zaštićene prostore u kojima je, uz maksimalnu kontrolu broja posetioca i turističke infra i suprastrukture, moguće razvijati pojedine oblike turizma. U zaštićene prostore spadaju i parkovi prirode koji se prema Zakonu o zaštiti prirode definišu

„kao područja dobro očuvanih prirodnih vrednosti sa pretežno očuvanim prirodnim ekosistemima i živopisnim pejzažima, namenjeno očuvanju ukupne geološke, biološke i predeone raznovrsnosti, kao i zadovoljenju naučnih, obrazovnih, duhovnih, estetskih, kulturnih, turističkih, zdravstveno-rekreativnih potreba i ostalih delatnosti usklađenih sa tradicionalnim načinom života i načelima održivog razvoja” (Службени гласник РС, 2008, 2010).

Sa druge pak strane, turizam u zaštićenim prostorima, bez obzira na stepen zaštite (I, II, III stepen), stvara finansijsko-ekonomske (porast troškova bezbednosti, zapošljavanje dodatnog osoblja i izgradnje objekata potrebnih turistima itd.), društveno-kulturne (različiti konflikti između turista, ciljeva turističkog razvoja i rezidenata) i ekološke troškove (degradacija okružujuće sredine, gubitak biodiverziteta itd.).

Prema tome, u parkovima prirode, u zavisnosti od režima zaštite, dozvoljene su privredne i druge delatnosti i radnje kojima se ne ugrožavaju njegova bitna obeležja i vrednosti. I upravo osnovni cilj ovog rada je da ukaže na neke nedoslednosti u turističkom, i drugim oblicima korišćenja prostora u parku prirode Stara planina.

RAZVOJ TURIZMA NA STAROJ PLANINI

Početak zaštite životne sredine na Staroj planini vezuje se za 1966. godinu. Tokom 1980-ih godina zaštićeno je sedam specijalnih rezervata prirode i tri spomenika prirode, u opštinama Knjaževac i Piro. Ukupna površina ovih prirodnih ekosistema iznosila je 316 ha.

Na predlog Zavoda za zaštitu prirode Srbije, doneta je 1997. godine Uredba o zaštiti parka prirode „Stara planina“, kojom je ova planina stavljena pod zaštitu kao prirodno dobro, od nacionalnog značaja i svrstana je u I kategoriju zaštite. Na ovaj način su svi prethodni rezervati objedinjeni i umanjene su mogućnosti za degradaciju prirodne sredine. Ukupna površina zaštićene zone, svih kategorija zaštite, iznosi 142.000 ha.

U okviru zaštite Stare planine izvedena je Studija zaštite parka prirode Stara planina, 2003. godine, a 2007. urađen je Prostorni plan područja parka prirode i turističke regije Stara planina. Usaglašavanjem ova poslednja dva dokumenta nastao je predlog zoniranja Stare planine u tri kategorije. Zoniranje ima za cilj da zaštiti Staru planinu od dalje devastacije i da istovremeno dozvoli razvoj skijališnog turizma bez većih posledica po biodiverzitet.

U delu Prostornog plana koji obuhvata Park prirode, uspostavljene su sledeće zone zaštite (Prostorni plan 2, 2007):

- zona zaštite I stepena, sa četiri zasebne celine u centralnom delu Parka (Sinjina–Mirica – 306 ha, Orlov kamik–Kopren – 3318 ha, Golema reka – 34 ha i Babin zub – 22 ha)
- zona zaštite II stepena, sa deset zasebnih celina od kojih treba pomenuti Sveti Nikola– Jabučko ravnište–Srebrena glava – 12.235 ha
- zona zaštite III stepena, koja obuhvata sav ostali prostor Parka prirode.

Kako bi se usaglasile potrebe zaštite i turističke potrebe, zaštićena zona je smanjena sa 142.000 ha na 114.332 ha, a teritorija je podeljena na sledeći način: zona I stepena zaštite zauzima 4.160 ha (3,6%), zona II stepena zaštite zauzima 19.679 ha (17,2%) i zona III stepena zaštite zauzima 90.493 ha (79,2%) (Службени гласник РС, 2009).

Na osnovu iznetih podataka o smanjenju zaštićenih površina nije teško zaključiti da je ekonomija još jednom pobedila ekologiju. Smanjenje teritorija koje su imale neki vid zaštite za više od 20%, kao i struktura preostalih zaštićenih prostora (samo 3,65% teritorije je sa I stepenom zaštite) jasno upućuju na to da je zaštita i očuvanje biodiverziteta Stare planine stavljena u drugi plan u odnosu na turističku ekspanziju ovog prostora. Vodeći se dosadašnjim iskustvom u uređenju planinskih prostora za potrebe turizma (Kopaonik, Zlatibor, Tara) i u slučaju Stare planine mogu se očekivati brojne nepravilnosti i nepoštovanje Prostornog plana, uz sve negativne posledice po životnu sredinu koje ovakva ekspanzija donosi.

Prostornim planom područja Parka prirode i turističke regije Stara planina 2008. godine ublaženi su uslovi za korišćenje prostora u zoni II stepen zaštite. Pa je dozvoljena izgradnja alpskih i nordijskih skijališta (ski-staze, ski-poligoni, ski-putevi, ski-rute, ski- liftovi, žičara, servisnih

objekta skijališta, snežne i servisne mehanizacije, servisnih puteva, sopstvenih energetske objekata, miniakumulacija i objekata za osnežavanje, protivpožarnih objekata, pristupnih puteva i parkinga na ulazima u skijalište, objekata za obavljanje delatnosti na skijalištu, objekata za predah skijaša i sanitarno-higijenske potrebe, prateće infrastrukturne mreže i drugo) i snoubord staza i parkova, realizacija golf i drugih sportsko-rekreativnih terena. Očigledno dozvoljena je prekomerna urbanizacija staroplaninskog prostora, što će voditi degradaciji prirodnih ekosistema. Najbolji primer je prostor Jabučkog ravništa, na kome je predviđena izgradnja nekoliko hotela sa pratećim objektima. Na ovom prostoru je 2011. godine izgrađen hotel "Stara planina" sa 146 soba i apartmana i blizu 400 ležajeva. Pored hotela izgrađene su tri staze sa gondolom.

Danas su prisutna dva shvatanja o budućem ekonomskom razvoju i korišćenju prostora u parku prirode Stara planina. Nasuprot onima koji Staru planinu posmatraju isključivo kao prirodni resurs koji po svaku cenu treba unovčiti, ima i drugih (uglavnom nevladinih organizacija) koji pokušavaju da je zaštite ili eksploataciju prilagode njenom biodiverzitetu. Projekat „Prekogranična saradnja kroz upravljanje zajedničkim prirodnim resursima – Promocija umrežavanja i saradnje između zemalja Jugoistočne Evrope“, koji je nastao u sklopu „*Immediate Project Priorities for the Implementation of the Regional Environmental Reconstruction Program – REReP*“, prihvaćen je marta 2000. godine od strane ministara za zaštitu životne sredine država Jugoistočne Evrope. Ovaj projekat, između ostalog, ima za cilj proučavanje biodiverziteta Stare planine.

Projekat je nastao na inicijativu Švajcarske agencije za razvoj i saradnju, a organizovan je u tri komponente (Biodiverzitet Stare planine, 2007):

- jačanje saradnje na zaštiti i upravljanju prekograničnim oblastima, koje imaju veliki značaj u zaštiti biodiverziteta, zbog čega bi bila omogućena uspešna prekogranična saradnja
- prekogranična razmena kadrova iz lokalnih organizacija s ciljem boljeg upravljanja prirodnim resursima i unapređenje samih organizacija
- unapređenje tehničkih mreža radi efikasnijeg upravljanja izabranim prekograničnim oblastima, i povezivanje tih mreža na regionalnom i međunarodnom nivou.

Realizacija projekta na prostoru Stare planine započela je 2001. godine, kada je ova oblast izabrana od strane lokalnih REC (Regional Environmental center) kancelarija Srbije i Bugarske. Sledeće, 2002. godine definisane su osnovne aktivnosti i ciljevi (Биодиверзитет Старе планине, 2007):

- proučavanje demografskih i ekonomskih pritisaka na planinu

- proučavanje problema voda na Staroj planini
- proučavanje šumarske prakse koja je loše uticala na biodiverzitet
- obuka lokalnog stanovništva u jačanju njihove sposobnosti da donose odluke
- povećanje pažnje javnosti o vrednostima Stare planine
- jačanje lokalnih organizacija
- izrada pregleda diverziteta vrsta i bibliografije o biodiverzitetu Stare planine
- izrada pregleda vrsta i staništa koja zahtevaju hitnu zaštitu.

U toku 2007. godine izrađeni su Prostorni plan područja parka prirode i turističke regije Stara planina i Plan razvoja turizma na Staroj planini sa preinvesticionom studijom i fizičkotehničkim karakteristikama skijališta, čiji su naručioci Ministarstvo za infrastrukturu, Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja Republike Srbije i Republička agencija za prostorno planiranje. Ovi planovi, iako nastali 25 godina nakon prethodnog iz 1982. godine, nisu ništa kvalitetniji, niti su u njima otklonjene nepravilnosti donete u starijem. I starim i novim planom predviđena je intenzivna urbanizacija Stare planine i korišćenje za izgradnju prostora koji, poput Jabučkog ravništa, raspolažu značajnim biocenoloških vrednostima. Nasuprot tome, zone I i II stepena zaštite u svim planovima se pominju kao centralni prostori izgradnje smeštajnih kapaciteta. Stoga će, radi poređenja, u narednom izlaganju biti stavljen akcenat na Prostorni plan iz 1984. godine i ukazati na nesaglasnost u njegovoj primeni, a zatim ukazati na odstupanja od novog Prostornog plana iz 2007. godine.

Područje „Babin zub“, obuhvaćeno Prostornim planom (Група ајропа, 1984), zahvata površinu od 100,8 km², pri čemu se ⁴/₅ prostire severozapadno od linije Midžor–Babin zub–Bolvan–Brezovička čuka, a samo ¹/₅ na južnim padinama pograničnog grebena Stare planine, u slivovima Strmne, Debestičke i Crnovrške reke. U okviru područja, nalaze se atari sela Ćuštica i Crni Vrh i delovi atara Balta Berilovca i Janje. Prema novom Prostornom planu iz 2007. godine, Program razvoja turizma je urađen za 192 km², na dva lokaliteta – Jabučko ravnište i Leskova (Просторни план 1, 2007).

Prema Prostornom planu Stare planine iz 1982. godine, prva žičara trebalo je da direktno poveže Babin zub sa Konjarnikom, što je verovatno najgora moguća solucija, jer bi na taj način, jedinstveni ostenjaci ovog staroplaninskog vrha direktno bili ugroženi. Nasuprot tome, ovi punktovi su povezani sa dve kraće žičare, koje sa istočne strane obilaze ostenjake Babinog zuba, prateći postojeće ski-staze.

Na mestu planirane nordijske staze, iznad planinarskog doma, neplanski je izgrađen hotel, u vlasništvu Elektrodistribucije Srbije, što nedvosmisleno govori o nepoštovanju Prostornog plana, odnosno o

stihijskoj i neplanskoj izgradnji turističkih i ostalih objekata na Staroj planini.

Smučarsko-planinarski dom na Babinom zubu, izgrađen je 1952. godine, na nadmorskoj visini od 1.580 m. Od početnih 16 kreveta, kasnijim dograđivanjem kapaciteti su prošireni na 88 ležajeva (7 soba u prizemlju i na prvom spratu i 3 apartmana na drugom), trpezariju, kuhinju, ostave, kupatilo, centralno grejanje. Do 1992. godine Dom je dobijao električnu energiju od generatora. Dve linije ski-lifta, od Markove livade prema Babinom zubu, postavljene su iste godine (Stojadinović, 1999).

Zoniranje područja obuhvaćenog Prostornim planom (Група ауто-па, 1984), izvršeno je podelom na A i B terene. Tereni A koji se nalaze iznad 1.000 m n.v., sa površinom od 48 km², predviđeni su za razvoj turizma, rekreaciju i sportske aktivnosti, kao i poljoprivredne grane koje nisu u suprotnosti sa navedenim delatnostima.

Zona A₁ koja obuhvata prostor do 1.450 m n.v, predviđena je za izgradnju smeštajnih kapaciteta, uslužnog sektora i sportskih terena. Zona A₂, do 1.900 m n.v, ima najvažniju ulogu, jer je ovde planirana izgradnja skijaških staza. Zona A₃ je deo zone A₁, i predviđena je rezervat bezopasne divljači, odnosno lovni turizam, čime bi se turistička sezona proširila i na letnje mesece. Prema planu poslednja A₄ zona predviđena je za razvoj stočarstva (ovčarstvo) i nema veći turistički značaj.

Na visinama ispod 1.000 m n.v nalazi se zona B, koja je takođe podeljena na pet manjih teritorija. Razlike između ovih prostornih celina utvrđene su na osnovu zastupljenosti pojedinih poljoprivrednih grana (ovčarstvo, govedarstvo, povrtarstvo, voćarstvo), ali i drugih delatnosti (zanastvo – izrada suvenira).

Zona A₂, koja je predviđena za skijaške staze, prevashodno je orijentisana na severne i severozapadne padine Tupanara, Žarkove čuke i Babinog zuba. Prvobitno ispitivanje ovih terena zasnovano je na kvalitetu i dužini trajanja snežnog pokrivača tokom zimskih meseci. Staze su trasirane tako da što većom dužinom imaju ekspoziciju ka severnom kvadrantu, kao i da se nagibi kreću od 30 do 60 stepeni.

Povezivanje staza odrađeno je tako da se u što većoj meri umanju mogućnost ponovljenog prelaska istom stazom, a sve u smislu povećanja raznovrsnosti ponude za skijaše. Takođe, birane su padine na kojima je bila moguća izgradnja širokih staza (prosečno 50 m) i na kojima zemljani radovi ne iziskuju prevelika ulaganja.

Pošto na Staroj planini nema meteorološke stanice, predviđanja dužine ski-sezone aproksimativno je izračunata u odnosu na susedne meteorološke stanice, pa ove procene treba primiti sa rezervom. Prema ovim proračunima, skijaška sezona u čitavoj zoni skijališta traje 3 do 3,5 meseca. Na visinama iznad 1.400 m n.v, što čini jednu trećinu pomenute

zone, turisti bi mogli da uživaju u snegu 4 do 4,5 meseci, a na većim visinama i duže.

Na preko 60 km projektovnih staza sa prosečnim nagibom od 33,4° sneg bi trebalo da se zadržava najmanje 3 meseca godišnje. Skijaše bi trebalo da opslužuje 7 uspinjača, ukupne dužine 11.200 m. Radi efikasnijeg i dužeg korišćenja sneg iznad 1.400 m, odnosno 1.700 m n.v., na dve žičare (iznad Mirice i Goleme reke) predviđena je i izgradnja međustanica (Грына ауропа, 1984).

Nasuprot podacima datim u Prostornom planu iz 1982. godine o dužini skijaške sezone, otkada su izgrađene nove staze sneg debljine preko 30 sm (koliko je neophodno za sportove na snegu) retko se zadržavao duže od 1,5 do 2 meseca. Ovakve klimatske karakteristike ne pogoduju razvoju zimsko-sportskog turizma na Staroj planini i upućuju na to da treba obratiti veću pažnju na kvalitet i debljinu snega u zimskim mesecima. Ukoliko se i u narednim godinama nastavi ovakav trend, ekonomska održivost izgradnje zimskog centra na Staroj planini biće dovedena u pitanje. Za popravljavanje kvaliteta snega na izgrađenim stazama koriste se pokretni topovi za pravljenje snega. Međutim, njihovo korišćenje podrazumeva obezbeđivanje dovoljne količine vode iz akumulacija i temperaturu vazduha od najmanje – 3 °C (vlažan termometar). JP „Skijališta Srbije“ na svom zvaničnom sajtu daje kartu ski-rezorta na Staroj planini, na kome se jasno vide dve akumulacije (na Crnovrškoj reci i Jabučkom ravništu) koje do sada nisu izgrađene, a koje bi trebale da zadovolje potrebe topova za veštačko osnežavanje (www.skis.rs/mape). Postavlja se pitanje – koja je svrha izgradnja sistema za veštačko osnežavanje, ako prethodno nije izgrađena neophodna infrastruktura?

Povoljan nagib, dužina i kvalitet staza omogućavaju organizovanje nacionalnih, regionalnih, a u manjem obimu i takmičenja svetskog karaktera. Prostornim planom je predviđeno da se glavna skijaška zona izgradi u slivu Goleme reke. Predviđena je i izgradnja nordijskih staza, različitih težina i dužina, pri čemu bi se glavna mreža staza nalazila na potezu Jabučko ravnište – Midžor, maksimalne dužine jedne staze od 20 km.

Radi određivanja graničnih kapaciteta zone koja je predviđena za izgradnju smeštajnih kapaciteta, a koja se nalazi u neposrednom kontaktu sa navedenom skijaškom zonom, proučeni su svi tereni sa „toplom“ ekspozicijom prema jugu, istoku i zapadu. Od svega toga izuzeti su tereni pod šumama, zaštićeni pašnjaci i rezervati čiste vode u slivu Crnovrške reke. Na taj način dobijena je površina od 300 ha na kojoj je moguća izgradnja smeštajnih objekata.

Prema nekim standardima, po 1 ha optimalan broj stacionarnih posetilaca iznosi 60, što znači da je ukupan kapacitet ove zone 18.000 kreveta. Od ovog broja oko 7.000 turista mogu biti smešteni neposredno uz skijašku zonu. Broj izletnika koji se može očekivati u ovoj zoni iznosi

maksimalno 50% smeštajnih kapaciteta, odnosno 9.000. Sabiranjem ove dve brojke, dobija se ukupan broj turista od 27.000, koji istovremeno mogu boraviti u ovoj sabirno-veznoj zoni (Група аутора, 1984).

Prema podacima novijeg Prostornog plana (2007), predviđeni smeštajni kapaciteti u turističkom rizortu iznose 22.861 ležaj, odnosno 43.311 na prostoru planinske zone. Ako se uzme u obzir da je 2007. godine, na nivou Srbije, broj ležaja iznosio 112.708 (Statistički godišnjak, 2009), jasno je da su predviđene brojke više puta uvećane u odnosu na realne mogućnosti. Pored toga, broj postojećih ležaja na teritoriji obuhvaćenoj Prostornim planom (koji je daleko veći od turističkog rizorta) sada iznosi 754, što je 30 puta manje od planiranog broja (Просторни план 1, 2007).

Tabela 1. Planirana izgradnja žičara i skijaških staza

Table 1. Planned construction of ski lifts and slopes

Sektor	Broj glavnih žičara	Minimalna dužina alpskih ski-staza (km)	Minimalna površina pod stazama (ha)
Golema reka	10	30	150
Topli Do	9	25	125
Mramor/Gostuša	6	19	95
Dojkinci/Kopren	7	20	100
Jelovica/Rosomač	10	21	105
Senokos/Srebrna glava	7	28	140
Ukupno	49	143	715

Izvor: Prostorni plan 1, 2007.

Na osnovu podataka o predviđenim dužinama staza, površini skijališta i kapacitetu žičara, izračunate su granične vrednosti kapaciteta skijališta o broju korisnika usluga, sa snežnom granicom na 1.100 m n.v. Maksimalan broj skijaša je 8.000, od čega je polovina stacionarnih gostiju, a drugu polovinu čine izletnici (Група аутора, 1984). S druge strane, podaci Prostornog plana iz 2007. godine govore o maksimalnom 23.061 jednovremenom skijašu u turističkom rizortu, odnosno 65.561 u čitavoj planinskoj zoni (Просторни план 1, 2007). Ovakva prognoza ne može se smatrati održivom, jer bi posle jedne sezone sa ovakvim brojem turista biodiverzitet Stare planine bio trajno uništen.

Ponudeni parametri predstavljaju gornje granične vrednosti kapaciteta nosivosti, koje se, s obzirom na to da se radi o izuzetno velikom broju posetilaca, ne mogu smatrati u potpunosti validnim. Čini se da u uslovima veoma osetljivog biodiverziteta ovako velika opterećenost prostora bila bi pogubana za ekosistem Parka prirode. Zato su, mada i one predimenzionirane, znatno realnije i ekološki prihvatljivije granične vrednosti iznete u starijem Prostornom planu. Naime, oba prostorna plana

granične vrednosti broja posetioaca određuju na osnovu generalnih normativa, kao da se radi o prirodno potpuno homogenoj sredini. Međutim, Park prirode (pa i pojedine zone zaštite) sastoji se iz različitih prirodnih celina koje nemaju isti noseći kapacitet, s obzirom na različiti stepen ekološke osetljivosti i vrste turističkih aktivnosti koji se u njima mogu upražnjavati.

Za utvrđivanje kapaciteta nosivosti određene turističke destinacije veoma su važni, a ponekad i odlučujući, političko-ekonomski parametri. Političko-ekonomski parametri vezani su za donošenje ekonomskih mera u turizmu i investicije (Grupa autora, 2005).

Poseban značaj imaju investicije u infra i suprastrukturu jer one mogu povećati kapacitet nosivosti i uticati na ukupan promet turista. I upravo političko-ekonomski parametri odlučujući utiču na prioritete izgradnje infra i supra strukture i na pravce razvoja turizma na Staroj planini. Samo na taj način može se objasniti neadekvatani prioriteti izgradnje pojedinih objekata u ovom turističkom centru. Naime, izgradnju skijaških staza i žičara, hotela „Stara planina“, nije bila praćena izgradnjom adekvatnih prilaznih saobraćajnica, objekta za vodosnabdevanje smeštajnih, ugostiteljskih kapaciteta, uređaja za osnežavanje, objekata za odvođenje otpadnih voda (izuzetak je hotel „Stara planina“, gde su izgrađeni kapaciteti za prečišćavanje po najvišim ekološkim standardima) objektima za snabdevanjem električne energije i dr.

Tabela 2. Kapaciteti turističke ponude u planinskoj zoni Stare planine

Table 2. Accommodation capacities in the area of Stara Planina Mountain

	Broj ležaja	Broj dnevnih izletnika po sezoni		Broj službenih ležaja	Broj zaposlenih	Broj jednovremenih skijaša
		zima	leto			
Turistički rizort	22861	8927	6000	1143	8000	23061
Turistički centri						
Golema reka	3200	1530	1000	160	660	3600
Topli Do 2	3000	2140	1400	150	600	4000
Mramor	2000	2720	1800	100	420	4400
Senokos 2	2500	2530	1700	125	500	4000
<i>Ukupno</i>	10700	8920	5900	535	2180	16000
Turistička naselja						
Konjarnik–Babin zub	550	920	500	28	140	1200
Rakitska gora	1300	1450	700	65	270	2200

Dojkinci 1	500	2450	1200	25	90	2800
Dojkinci 2	1300	3590	1800	65	260	4100
Vrelo- Jelovica	1500	850	1700	75	250	1800
Jelovica 1	500	2080	1000	25	90	2200
Rosomač 1	1500	2190	1100	75	250	3000
Senokos 1	1100	1380	700	55	180	2000
Ukupno	8250	14910	8700	413	1530	19300
Turistički punktovi						
Gravaljosa 1	300	660	200	15	60	800
Mirica	300	1340	450	15	80	1400
Kozarnica	300	1790	350	15	60	1800
Topli Do 1	300	1790	450	15	70	1800
Gostuša 1	300	1340	450	15	60	1400
Ukupno	1500	6920	1900	75	330	7200
Ukupno planinska zona	43311	39677	22500	2166	12040	65561

Izvor: Prostorni plan 1, 2007.

Zato izradnja pratećih infrastrukturnih objekata, posebno saobraćajnica, predstavlja jednu od najvažnijih polaznih stavki u turističkom uređenju Stare planine. Konfiguracija terena ne dozvoljava izgradnju saobraćajnica na najkraćim deonicama, već je nužno birati prirodno trasirane linije, duž tokova Crnovrške, Strmne i Debestičke reke. Cilj planera je bio ne samo povezivanje Pirota i Knjaževca, odnosno Timočkog i Nišavskog regiona sa Babinim zubom i planinskim centrom, već i uključivanje postojećih seoskih naselja u savremenu saobraćajnu mrežu. Na osnovu navedenog, najlogičniji putni pravci koje je trebalo izgraditi prolazili su kroz sela Crni Vrh (postojeći asfaltni put) i Čušticu i njene zaseoke.

Saobraćajnice skijaške zone Babinog zuba danas gravitiraju prema severu, pa se i u budućnosti može očekivati njihova dalja izgradnja. Druga južna strana staroplaninskog grebena pripada opštini Pirot, ali je zbog pretežno južnih ekspozicija daleko manje interesantna za izgradnju skijaških terena. S druge strane, njen topliji položaj pogodan je za izgradnju smeštajnih kapaciteta, ali i saobraćajnica dolinom Toplodolske reke, koja u zimskim mesecima ima manje količine snega, što je prednost kada je u pitanju održavanje puteva.

Turističkim prostornim planom predviđen je pristup zimsko-sportskom centru na Staroj planini, od strane Kalne, preko Inova i Vrtovca. Regionalni put preko Inova doveo bi do Balta Berilovca, gde je planirana izgradnja centralne distributivne recepcije, koja bi usmeravala

kretanje korisnika ka Crnom vrhu odnosno Jabučkom ravništu preko Čušnice.

Prema Planu u obnovljenom Balta Berilovcu predviđen je razvoj stajskog stočarstva, kao i povrtarstva. Takođe, predviđeno je obnavljanje napuštenih smeštajnih kapaciteta u zaseoku Mezdreja. Crni Vrh je poslednja stanica ka turističkom centru, tako da je i ovde planirana izgradnja smeštajnih kapaciteta, a primarna delatnost bila bi ovčarstvo.

Glavni smeštajni centar turističke zone Stare planine predviđeni su za dobro osunčane terene doline Goleme reke. Odavde bi jedan put vodio ka Mirici kao poslednjem, najistočnijem punktu, a drugi ka Kozarnici i Konjarniku (jedini punkt koji je za sada u funkciji, odakle polazi postojeća četvorosedežnica ka Babinom zubu). Od Konjarnika put se nastavlja do Jabučkog ravništa, koje se nalazi na raskrsnici ovog puta i puta koji iz Balta Berilovca dolazi preko Čušnice. Jabučko ravnište zahvaljujući ekspoziciji i konfiguraciji terena predstavlja pogodan prostor za izgradnju smeštajnih kapaciteta, a pritom je jedina lokacija koja gravitira i prema Knjaževcu i prema Pirotu, putem koji vodi ka Toplom dolu.

Položaj turističke zone iznad izvorišnih čelenki značajnijih vrela, onemogućava direktnu kaptazu izvora i korišćenje slobodnog pada, a u završnoj fazi planirana je izgradnja akumulacije na Crnovrškoj reci, u blizini Mezdreja (Balta Berilovac). Kapacitet vode u jezeru bio bi daleko veći od potreba turističkog centra (oko 300 l/s) pa bi se višak vode koristio za vodosnabdevanje nižih naselja zaključno sa Kalnom.

Zamišljena je izgradnja više odvojenih kanalizacionih sistema zbog disperzije turističkog centra i naselja. Otpadne vode bi trebalo sprovesti do sistema za prečišćavanje odakle bi voda bila ispuštana u najbliže planinske vodotoke. Jedino odstupanje predviđeno je za Crnovršku reku, zbog pomenute akumulacije čiste vode, pa se ispustni krak ovog kanalizacionog pravca mora sprovesti nizvodno od veštačkog jezera.

Pošto je Crnovrška reka zaštićena kao rezervat čiste vode, predviđena je izgradnja ovog kanalizacionog sistema pre bilo kakvih radova na uređenju turističkog centra, kako bi se otklonili svi nepredviđeni ekološki problemi u toku same izgradnje (Grupa autora, 1984).

Činjenica da postavljanje kanalizacionog sistema u dolini Crnovrške reke nije ni započelo, a da su skijaške staze, hoteli i planinarski dom već izgrađeni, govori da se postojeći prostorni planovi ne poštuju.

Možda najveći problem predstavlja odlaganje čvrstog otpada, jer je zbog velike udaljenosti od postojećih deponija u Knjaževcu i Pirotu, finansijski neizvodljivo njihovo deponovanje na pomenute destinacije. Iz tog razloga, zamišljena je izgradnja dve lokacije deponija, pri čemu bi Crni vrh, Mezdreja i Golema reka skladištili otpad na jednoj lokaciji (Ravnobučjanska reka), dok je druga predviđena za otpad Jabučkog

ravništa, Čuštica i Balta Berilovca na obali Strmne reke. Na obe lokacije je predviđena izgradnja sistema za reciklažu (Грыпа айтора, 1984).

Prostornim planom iz 1982. godine, nije precizirano kojim redosledom bi trebalo graditi turistički centar „Babin zub“ već su date dve mogućnosti. Prema prvoj, izgradnju je trebalo započeti na potezu Goleme reke. Lokacija Goleme reke je veoma povoljna, jer se nalazi u blizini asfaltnog puta i sela Crni Vrh i Balta Berilovac, a ima i lakšu mogućnost vodosnabdevanja putem slobodnog pada sa izvorišnih čelenki. Negativna strana ove lokacije je potreba za prvobitnom izgradnjom kompletne kanalizacione mreže, zbog zaobilaženja pomenute akumulacije na Crnovrškoj reci. Niži položaj Goleme reke u odnosu na Jabučko ravnište, negativno bi se odrazio zbog dolinskog položaja koji nije posebno atraktivan, naročito u letnjim mesecima.

Jabučko ravnište kao druga solucija ima negativnu stranu jer je zamišljena kao pretežno letnja turistička zona i nema atraktivnih padina za izgradnju skijaških staza. Da bi se ovaj problem donekle umanjio, Jabučkom ravništu je priključen i potez samog Babinog zuba prema Konjarniku. Nakon više javnih rasprava došlo se do zaključka da je Jabučko ravnište sa Babinim zubom bolja lokacija, pod uslovom da se izgradi asfaltni put po dužoj trasi, preko Crnog vrha, a ne preko Čuštica, kako se ne bi zapostavila Golema reka, kao perspektivna lokacija. Takođe je akcentat stavljen i na saradnju knjaževačke opštine sa Pirotom, koje najlakše komuniciraju preko Jabučkog ravništa i sela Topli Do.

Od navedenih ciljeva, predviđenih Prostornim planom iz 1982. godine, izgrađena je regionalna saobraćajnica do Jabučkog ravništa, koja kvalitetom i širinom ne odgovara predviđenoj frekvenciji saobraćaja. Elektromreža je proširena, u završnoj fazi je izgradnja vodovodne mreže (Dojkinci), a izgrađeno je za potrebe hotela savremeno postrojenje za prečišćavanje otpadnih voda.

Uređenje i korišćenje površinskih voda strogo je regulisano Prostornim planom, kako bi se u što većoj meri zaštitio osetljivi ekosistem Stare planine. U te svrhe osmišljeno je nekoliko kategorija biotopa, sa različitim nivoima zaštite, u zavisnosti od njegove osetljivosti i značaja: strogi prirodni rezervati, stroga zaštita tla, rezervati čiste vode, pašnjaci i goleti, šuma, livade i ostale nadzemne vode (Грыпа айтора, 1984).

ZAKLJUČAK

Koncept održivog razvoja u zaštićenim prostorima, kao što su parkovi prirode, podrazumeva ekonomsku efikasnost, društvenu jednakost i ekološku održivost. Ekonomska efikasnost podrazumeva obezbeđenje maksimalnih finansijskih benefita uz optimalno korišćenje prirodnih i antropogenih resursa. Društvena jednakost podrazumeva očuvanje i promovisanje socio-kulturnog identiteta domicilnog

stanovništva i poboljšanje njegovog ekonomskog statusa. Ekološka održivost podrazumeva racionalno korišćenje raspoloživih turističkih resursa. Drugim rečima, održivi turizam treba da funkcioniše kao tržište gde postoji ravnoteža između kupaca i prodavaca specijalizovanih dobara i usluga, gde obe strane smatraju da su lokalna ekološka ravnoteža i dobrobit domicilnog stanovništva isto toliko važni kao i zadovoljavanje potreba turista. Zapravo, održiv razvoj mora da bude usklađen sa potrebama ljudi sa jedne i ekološkim ograničenjima prirodne sredine sa druge strane. Razvoj turizma mora biti vođen pažljivo koordiniranom i isplaniranom politikom, koja nije zasnovana samo na finansijskim efektima, već i principima koji će obezbediti blagostanje sadašnjim, ali i budućim generacijama (Goeldner & Ritchie, 2006, str. 442–443).

Stara planina je jedna od većih planinskih sistema u Evropi, koja još uvek nije turistički valorizovana. Ovaj granični deo Stare planine, kao izrazito pogodan prostor za izgradnju integralnog međugraničnog projekta, u vidu zimske i letnje planinske destinacije, do sada je bio izvan interesa i srpskih i bugarskih investicionih planova. Na Staroj planini, zbog njenih morfoloških karakteristika, postoje jedinstveni pejzaži kao na retko kojoj planinskoj destinaciji u Evropi. Krajolici Stare planine smešteni su u relativno dostupnom i pitomom prostoru koji ima kulturu i tradiciju i koji može obezbediti odmor i opuštanje. S tim u vezi, Stara planina postaje ne samo pogodan prostor za razvoj turističke infrastrukture, nego i za razvoj celogodišnjeg turizma.

Sve velike planinske destinacije po pravilu imaju razvijen lanac turističkih atraktivnosti u svom okruženju. Na rastojanju od sat vremena vožnje automobilom, počev od Niša na jugozapadu, do Zaječara na severu, nalaze se brojne kulturne i prirodne atrakcije, a time i mogućnost proširenja turističke ponude.

Ovi potencijali su u fazi tržišnog oživljavanja, pa će realizacijom projekata vezanih za Park prirode Stara planina njihove atraktivnosti doći do punog izražaja. U tom smislu Stara planina sa svojim okruženjem ima sve pretpostavke da razvije širi destinacijski turistički spektar vrednosti, po uzoru na druge planinske destinacije.

U slučaju Stare planine postoje nedvosmisleni razlozi za najvišu prioritizaciju ovog projekta, jer u Srbiji nema turističkog projekta koji na dugi rok ima tako velike privredne potencijale.

Polazeći od prethodno definisanih atrakcija i potreba savremenih turista, može se zaključiti da Stara planina ima potencijal za kreiranje široke palete turističkih proizvoda namenjenih klijenteli različitih demografskih karakteristika i platežnih mogućnosti: letnji odmor za porodice i starije parove u kombinaciji s velnesom odnosno letnjim rekreativnim aktivnostima (pešačke ture, brdski biciklizam, škola slobodnog penjanja, pecanje i sl.), zimski odmor na snegu za porodice s decom i mlade parove u formi klasičnog skijaškog odmora, zimski ili

letnji vikend odmor, kombinacije s velnesom i sezonskim rekreativnim aktivnostima (nordijsko i alpsko skijanje, pešačke ture, brdski biciklizam, slobodno penjanje i sl.), kongresni turizam, manje konferencije, poslovni sastanci i radionice, uglavnom van glavne letnje i zimske sezone, specijalna interesovanja (pecanje, biciklizam, jahanje, orijentaciono trčanje, posmatranje retkih primeraka flore i faune i sl.).

Nasuprot pomenutim prednostima, stoje i ništa manje važni nedostaci koji usporavaju turističko unapređenje ovog planinskog prostora: neprepoznatnost Srbije u turizmu, nedostatak svetskih turističkih standarda, loša ekonomska situacija regiona, nepovoljna starosna struktura domicilnog stanovništva, deficit stručnih kadrova, nedovoljna zaštita prirodnih i kulturnih atrakcija i nedostatak lokalnih pokretača turističkog razvoja (План развоја туризма на Старој планини, 2007).

Slično Kopaoniku i na Staroj planini smeštajni i drugi ugostiteljski kapaciteti grade se na većim nadmorskim visinama pored samih skijaških staza. U razvijenim zimskim turističkim centrima Evrope, centralne turističke zone građene su u podnožjima planinskih vrhova, sa kojima su povezane žičarama. Na Kopaoniku je većina smeštajnih kapaciteta izgrađena pored samih skijaških staza. Ovakva gradnja pored brojnih ekoloških, organizacionih i infrastrukturnih problema, uslovila je i čitav niz drugih nedostataka.

Sve ovo navodi na zaključak da će izgradnja turističkog centra na Staroj planini neznatno uticati na poboljšanje ekonomskog stanja i naročito demografske slike okolnih sela. Najbolji primer je novi hotel „Stara planina“, u kome je većina zaposlenih iz Knjaževca (i drugih gradova u regionu), a ne iz okolnih sela, koja su demografski ispražnjena i sa veoma nepovoljnom starosnom strukturom. Pored toga, demografski ispražnjena sela u kojima su predviđeni smeštajni kapaciteti nemaju adekvatnu infrastrukturu.

Kao posledica nerazvijene i neizgrađene infrastrukture, početak poslovanja hotela „Stara planina“ prate brojni problemi koji su vezani za permanentne restrikcije električne energije i vode, kao i druge organizacione probleme. Iz tih razloga hotel je tokom špica turističke sezone radio sa polovinom smeštajnih kapaciteta. Ovo je najbolji primer da izgradnju turističkih objekata nije pratila adekvatna izgradnja prateće infrastrukture. Očigledno razvoj turizma na Staroj planini prate mnogobrojni ekološki i ekonomski problemi koji ugrožavaju dalji razvoj ove turističke destinacije. Ovi problemi su posledica stihijskog turističkog razvoja, koji će se zbog permanentnog menjanja strategija razvoja i rešavanja krucijalnih problema destinacije „u hodu“, nastaviti i budućnosti. Nerešeni infrastrukturni problemi ugrožavaju predviđenu izgradnju hotelskih kapaciteta na Jabučkom ravništu.

Prostorni planovi razvoja turizma na Staroj planini u znatnom stepenu su zanemarivali geografske (klima, snežne padavine, reljef,

osetljivost biodiverziteta, optimalni kapacitet planinskog prostora, demografska struktura) i ekonomske parametre (potražnja za novim ski-rezortima, stanje na srpskom turističkom tržištu, kvalitet usluga, obim finansiranja, radna snaga), koji na najbolji način ukazuju na opravdanost izgradnje novog zimskog centra na prostoru Srbije. Predviđanja o potrebnim smeštajnim kapacitetima, broju potencijalnih skijaša i turista su predimenzionirana, nerealna i neodrživa. Ako se imaju u vidu potrebna ulaganja u saobraćajnu i drugu infrastrukturu, blizina renomiranih skijaških centara (Kopaonik, Zlatibor, Bansko i dr.), dužina i kvalitet skijaške sezone, opravdano se postavlja pitanje budućeg scenarija turističkog razvoja Stare planine kao zimске – skijaške turističke destinacije. Dosađajni, stihijski i neorganizovani razvoj nije doneo očekivane ekonomske efekte za lokalnu zajednicu, a ugrozio je prirodne atraktivnosti i biodiverzitet Parka prirode Stara planina.

LITERATURA

- Vukanić, B. (2010). Da li je održivost upitna?. *Arta turistica nova*, 4(1), 1-8.
- Goeldner, C. & Ritchie J. (2005). *Tourism – Principles, Practices, Philosophies*. Hoboken: John Wiley&Sons.
- Годишњак Заједнице удруженог рада за пословно планску сарадњу за развој и уређење Старе планине, *Стара планина '82–'83*, Књажевац, (1984)
- Grupa autora. (2005). *Održivi razvoj turizma*. Opatija: Fakultet za turistički i hotelski menadžment.
- Dulčić, A. (2001). *Upravljanje razvojem turizma*. Zagreb: Mate.
- Ђорђевић, Д. (2010). *Могућности и ограничења развоја туризма у пограничним подручјима према Бугарској*. Докторска дисертација – рукопис
- Europen comision. (2001). *Defining, Measuring and Evaluating Carrying Capacity in European Tourism Destinations*. Athens: Environmental Planning Laboratory of the University of the Aegean.
- Просторни план подручја парка природе и туристичке регије Стара планина (1) - Предлог Просторног плана*. (2007). Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Влада Републике Србије.
- Kripendorf, J. (1986). *Putujuće čovečanstvo*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- План развоја туризма на Старој планини са прединвестиционом студијом и физичкотехничким карактеристикама скијалишта*. (2007). Министарство економије и регионалног развоја Републике Србије.
- Mckercher, B. (2003). *Sustainable Tourism Development – Guiding Principles For Planning And Menagement*. Bishkek: presentation to the national seminar on sustainable tourism development.
- PAP/PARC, *Guidelines for Carrying Capacity Assessment for Tourism in Mediterranean Coastal Areas*. Priority Actions Programme. (1997). Split: Regional Activity Centre, 1–62.
- Биодиверзитет Старе планине у Србији*. (2007). Регионални центар за животну средину.
- Статистички годишњак*. (2009). Београд: Републички завод за статистику.
- Закон о заштити природе*, Службени гласник 36/09 и 88/10, (2009, 2010)
- Уредба о заштити парка природе „Стара планина”*, Службени гласник 33/9, (2009)

- Стојадиновић, Б. (1999). *Књажевац у појмовима – завичајни лексикон*. Едиција „Завичај“, књ. III. Књажевац: Јавно информативно предузеће.
- UCN, *Guidelines for Protected Area Menagement Categories*. UK: Switzerland and Cambridge. 1–75. (1994)
- Štetić, S. (2007). *Posebni oblici turizma*. Beograd: Privatno izdanje.
- Wall, G. & Mathison, A. (2006). *Tourism: change, impacts and opportunities*. Harlow: Pearson Education Limited

Korišćeni sajtovi:

- www.cenort.org.
www.ekoplen.gov.rs
www.skis.rs/mape

Vukašin Šušić, Dejan Ž. Đorđević, University of Niš, Faculty of Economics, Niš

TOURIST RESORT ON STARA PLANINA MOUNTAIN – ECOLOGICAL OR ECONOMIC FAILURE?

Summary

A proper tourism policy implies optimal development of the tourism sector while preserving natural and cultural resources. That is why planning is crucial to achieving sustainable development and environmental preservation and to supporting tourism development that protects and enriches the surrounding environment. The optimal policy of tourism development should provide: increased economic effects of tourism and improved standard of living for the domicile population; development of infrastructure and superstructure; tourism development consistent with the tourism potential of destinations; development policy in accordance with the social, economic, and cultural philosophy of the government and the domicile population; the highest level of visitor satisfaction. The essence of tourism policy is not to meet individual but general social interests, which some participants in the tourist market cannot perceive optimally.

The principles of optimal policy and planning in the spatial plans of the Nature Park "Stara Planina" are not adhered to in numerous segments. In fact, even though the Regulation for the Protection of Stara Planina designates the mountain as a natural resource of national significance and classifies it as category I, areas surrounding the mountain are significantly degraded by uncontrolled construction of infrastructure and tourist facilities. In addition, recommendations from the spatial plan were also ignored. They explicitly state that ski resorts and accommodation facilities must be built only in protection zones II and III, and outside of zone I.

Undoubtedly, Stara Planina Mountain has the potential to create a wide range of tourist products for clients with various demographic features and purchasing power. However, aspects such as: unrecognizability of Serbia in tourism; lack of international tourism standards; unfavourable economic conditions in the region; extremely negative demographic trends; deficit of qualified personnel; unfavourable weather conditions; inadequate protection of natural attractions; etc. raise the following question: is it economically and environmentally reasonable to build a big mountain tourist centre in this part of Europe?

